

In Leeuwarden¹ werd een advocaat met succes door zijn vroegere wederpartij aangesproken voor de schade die hij aan die wederpartij had toegebracht door keer op keer kansloze procedures tegen hem te beginnen.² De advocaat was daarvoor al tuchtrechtelijk veroordeeld.³ Een schets van andere jurisprudentie, en een historisch overzicht.

Lichtzinnig procederen

.....
Richard Verkijk

onderzoeker en advocaat Universiteit Maastricht
.....

'...und neben ihm einen Hund hängen lassen wollen'

De Pruisische koning Frederik Wilhelm I hield niet van advocaten. In 1739 verordonneerde hij dat advocaten die hem bleven vervelen met zinloze rekes ten door ophanging ter dood zouden worden gebracht, met een hond ernaast. Al veel eerder gold voor een advocaat de plicht om na te gaan of de zaak van zijn cliënt gefundeerd was in de feiten en het recht. Al bij de Romeinen werd de advocaat aangemaand om bij zijn cliënt op openheid aan te dringen,⁴ zodat de advocaat zich van het begin af aan een goed beeld van de zaak kon vormen. Om

praktische redenen – de advocaat die niet filtert, verliest meer zaken en daarmee zijn goede reputatie – of omdat de advocaat moreel verplicht was een zaak te weigeren die geen grond vond in de feiten of het recht.⁵ Dit laatste is terug te vinden in de Romeinsrechtelijke calumnia-*eed*, die in de Middeleeuwen en daarna nog wel ook door advocaten werd afgelegd. Later schreef de Mechelse rechtsgeleerde Wielant in de zestiende eeuw dat advocaten voor ogen moeten houden dat zij 'de zaken van partijen wel pijnen te verstaan, de gefundeerde aanvaardden en de ongefundeerde laten varen'. Zijn latere collega De Damhouder meende echter dat iedere advocaat dat gebod aan zijn laars lapte, omdat de advocaten er te veel aan gelegen was om geld te verdienen. Dat kon toen overigens ook al leiden tot tuchtrechtelijke veroordelingen van advocaten wegens 'frivoool procederen'.⁶

Daarmee zijn zeer oude voorlopers aangewezen van onze advocateneed, waarin nog steeds de passage voorkomt dat de advocaat geen zaak zal verdedigen die hem in gemoede niet rechtvaardig voorkomt.⁷ De hedendaagse *eed* wordt echter betrekkelijk beperkt uitgelegd⁸ en in (tucht)rechtspraak over advocaten zijn er bovendien in dit verband nauwelijks verwijzingen naar te vinden, zodat het positiefrechtelijk effect ervan minimaal is.⁹ Toch zijn er grenzen aan wat de advocaat op dit punt betaamt. Contouren daarvan vinden we in het gedragsrecht en het civiele aansprakelijkheidsrecht,¹⁰ maar ook in het procesrecht. Nog altijd één van de belangrijkste *rationes* achter de verplichte procesvertegenwoordiging is immers dat de advocaat een filterende werking heeft: hij wordt geacht zijn cliënt objectief te adviseren en hem het voeren van kansloze zaken te ontraden.¹¹

l'ars pour l'ars

afgestraft

Advocaat contra zijn cliënt: gedragsrecht en beroepsaansprakelijkheid

De Gedragsregels bevatten geen regel in de zin dat de advocaat niet lichtzinnig

mag procederen. Wel dient de advocaat zich voor ogen te houden dat een regeling in der minne vaak de voorkeur verdient boven een procedure¹² en dient hij de wederpartij de kans te geven om in der minne te voldoen aan de wens

van de cliënt.¹³ Alhoewel het voeren van kansloze procedures minstens in strijd is met de geest van die regels, zijn er weinig tuchtzaken gepubliceerd waarin de advocaat verweten wordt dat hij een zinloze of kansloze procedure is aangevangen. Een voorbeeld stamt uit de jaren zestig.¹⁴ Een 'koper' vordert nakoming van een koopovereenkomst van een huis, dat duidelijk per vergissing voor 21.000 gulden in plaats van 51.000 gulden te koop was gezet. De koper legde zelf de kwestie voor aan de tuchtrechter, nadat hij de civiele zaak had verloren. Het Hof van Discipline oordeelt als volgt, *en passant* verwijzend naar de eed: 'Van een "kansloze zaak" moet een "niet rechtvaardige zaak" onderscheiden worden, dat is een zaak, die naar objectieve maatstaven van moraal, fatsoen en eerlijkheid dusdanig verwerpelijk is, dat een advocaat die zich zelf respecteert, de behandeling behoort te weigeren. I.c. was dat niet het geval: de zaak was onsympathiek en zelfs onredelijk (sic!), doch dat is wat anders. (...) Men mag de advocaat niet vereenzelvigen met zijn cliënt.'

Minder genadig kwam de advocaat ervan af, die kansloze appellaten instelde en zijn cliënt opzadelde met 30.000 gulden proceskosten,¹⁵ net als de advocaat die zijn cliënte het 'uiterst hachelijke' appel had moeten ontraden.¹⁶ Het Hof

1 Eerder gepubliceerd als Rechtbank Leeuwarden 27 juli 2005, NJF 2005, 425.

2 De termen 'kansloze procedures', 'nutteloze procedures', 'zinloze procedures' en 'lichtzinnig procederen' dekken hier alle dezelfde lading.

3 De tuchtrechtelijke veroordeling in beroep is gepubliceerd als Hof van Discipline 31 augustus 2001, *Advocatenblad* 1, 10 januari 2003, p. 48.

4 In Oostenrijk en Duitsland geldt er een verplichting van de cliënt om zijn advocaat de volledige waarheid te

zeggen.

5 Zie J.A. Brundage, *The Ethics of the Legal Profession: Medieval Canonists and Their Clients*, in: *The Profession and Practice of Medieval Canon Law*, Aldershot [etc.]: Ashgate Variorum 2004, II, die onder meer verwijst naar Durantis.

6 Bij C.H. Beekhuis, *Advocatenblad* 9, 15 oktober 1968, p. 594. De Damhouder was van huis uit een criminalist, die het werk van Wielant driftig plagieerde.

7 Uitvoeriger hierover, F. Bannier, die ook wijst op het napoleontisch decreet waar de huidige

tekst op is gebaseerd, F. Bannier, 'Die ik in gemoede niet gelove rechtvaardig te zijn', *Advocatenblad* 12, 9 september 2005, p. 528 e.v.

8 Door juristen, vergelijk N. Christopoulos, *De Advocatenneed*, Den Haag, Boom Juridische uitgeverij 1999, met H.J.R. Kaptein, 'Het recht te doen zegevieren is het vak van den advocaat', *Advocatenblad* 7, 31 maart 1995, p. 38.

9 Zie echter hierna, voetnoot 14 en tekst (koophuis).

10 In de Wet op de rechtsbijstand is een criterium voor het verlenen

van een toevoeging, dat het verzoek om rechtsbijstand 'niet klaarblijkelijk van elke grond moet zijn ontbloot' (art. 12 lid 2 Wrb). Volgens de Minister van Justitie in 1980 moest een marginale controle voorkomen dat gefinancierde rechtsbijstand in volstrekt kansloze zaken zou worden verleend. Citaat bij Rechtbank Breda 3 april 1992, NJ 1992, 452.

11 Onder meer G.R. Rutgers, *De verplichte procesvertegenwoordiging: enige aspecten van de verplichte procesvertegenwoordiging in het burgerlijk geding in Nederland*,

Den Haag, Vuga 1980, p. 6. In Engeland in Wales behoort het tot de case management - bevoegdheden van de rechter '[to] strike out a statement of case if it appears to the court - (a) that the statement of case discloses no reasonable grounds for bringing or defending the claim (...)'. CPR 3.4.2.

12 Regel 3; zelfs als de cliënt daar niet van is gecharmeerd, Hof van Discipline 21 oktober 1996, *Advocatenblad* 16, 5 september 1997, p. 814.

13 Regel 19; zie Raad van Discipline Amsterdam

25 maart 1991, *Advocatenblad* 2, 16 januari 1992, p. 45; Raad van Discipline 's-Gravenhage 12-06-1995, *Advocatenblad* 7, 29 maart 1996, p. 288.

14 Hof van Discipline 1 maart 1965, *Advocatenblad* 11, 15 december 1969, p. 58.

15 Hof van Discipline 8 maart 1999, *Advocatenblad* 1, 7 januari 2000, p. 59.

16 Hof van Discipline 11 maart 1991, *Advocatenblad* 22, 22 november 1991, p. 642.

van Discipline verwijt de beklagde advocaten in deze en vergelijkbare zaken vooral dat zij hun cliënt niet hadden gewezen op de kansloosheid van de appellen (voortkomend uit verstreken termijnen of het niet overschrijden van de appellabiliteitsgrens voor kanton-gerechtsvonnissen).¹⁷ In geen van de gevallen waarin het tot een bestraffing kwam, was dat om het voeren van een kansloze zaak op zich. Die vaststelling is waar het cliënten betreft vanzelfsprekend, want ook kansloze zaken zullen niet tegen de zin van de cliënt gevoerd worden.¹⁸ Diens probleem is dat hij er achteraf achter komt dat zijn advocaat hem onjuist heeft geadviseerd. Waarschijnlijk klagen cliënten vaker over de terughoudendheid van hun advocaat om te procederen – die schikkingson-

zaak uit Duitsland.²¹ Nadat de eiseres, een Amerikaans-Duitse firma haar zaak in eerste aanleg had verloren, besloot zij wijselijk niet te appelleren maar de advocaat aan te spreken die haar de procedure niet had afgeraden. Met succes. Dat er zo weinig van dergelijke zaken zijn, is op zijn minst opvallend. Een deel van de verklaring hiervoor is dat zaken die achteraf kansloos blijken, dat op voorhand niet per se zijn; Stein verzucht:²² '[h]oe dikwijls gebeurt het niet dat kansloze procedures worden gewonnen en kansrijke rechtsvorderingen worden afgewezen bijvoorbeeld als gevolg van ontwikkelingen waar men tevoren geen zicht op heeft, zoals een nieuw verweer, de indiening van nieuwe wetgeving of ontwikkelingen in de binnen- of buitenlandse jurisprudentie'.

Opmaat naar de 'Leeuwardense zaak'

Alhoewel het beslist ongebruikelijk is dat een advocaat wordt veroordeeld wegens lichtzinnig procederen tegen zijn wederpartij, zoals gebeurde in de Leeuwardense zaak, is de uitspraak niet geweest in een vacuüm. Er waren immers al zaken waarin de partijen elkaar verweten lichtzinnig procedures te voeren. Een van de oudst mogelijke sancties op lichtzinnig procederen die ons procesrecht kent, is de proceskostenveroordeling. Het sanctie karakter is echter in de loop van de negentiende eeuw verdwenen, met als gevolg de vrijwel uniforme toepassing van het liquidatietarief.²³ De vraag of er in bepaalde gevallen geen ruimere kostenveroordeling moet worden uitgesproken, is weer actueel geworden met de nieuwe regeling van de veroordeling in de proceskosten in IE-zaken, die niet alleen 'piraten' treft maar mogelijk ook eisers die hun kansen te rooskleurig inschatten en daardoor het deksel op de neus krijgen.²⁴ In de tweede plaats is er de jurisprudentie over misbruik van procesrecht, die echter terughoudend is. Niet kansloos procederen *an sich* levert misbruik van recht op, maar het gebruik maken van het procesrecht met andere doeleinden.²⁵ In een extreem geval kan dreigend misbruik van procesrecht zelfs leiden tot een verbod om nog tegen een bepaalde partij te procederen; dat levert

Van een 'kansloze zaak' moet een 'niet rechtvaardige zaak' onderscheiden worden

derhandelingen voert tegen de wil van zijn cliënt, weigert om kansloze procedures te beginnen of kansloze weren aan te voeren¹⁹ – dan andersom: klachten over advocaten die lichtzinnig procederen zijn er weinig en als ze er zijn, is het verwijt aan de advocaat doorgaans dat hij zijn cliënt niet op voorhand uitdrukkelijk op de risico's heeft gewezen. De op hem rustende bewijslast impliceert overigens dat hij dat advies op schrift moet stellen.

De advocaat is voor de schade van zijn cliënt civielrechtelijk aansprakelijk, wanneer hij tekort schiet in de behartiging van de belangen van de cliënt door lichtzinnig te procederen zonder dat de cliënt goed geïnformeerd is. De maatstaf is de zorgvuldigheid die van een redelijk bekwaam en redelijk handelende advocaat in de gegeven omstandigheden mag worden verwacht.²⁰ Voor zover mij bekend zijn er echter geen Nederlandse vonnissen geweest waarin de advocaat jegens zijn cliënt aansprakelijk is gesteld wegens procederen in een kansloze zaak. Wel maakt het *Advocatenblad* al in 1979 melding van een

een 'anti-suit-injunction' op.²⁶ Na deze schets van zaken waarin partijen elkaar verwijten lichtzinnig te procederen, keer ik terug naar zaken waarin advocaten de hoofdrol spelen – als beklagde of gedaagde.

Advocaat contra de wederpartij van de cliënt

In welke mate heeft de advocaat rekening te houden met de belangen van de wederpartij van zijn cliënt?²⁷ Oudere sets gedragsregels koppelen nadrukkelijk de opvattingen over advocaten die uit de regels spreken aan diens rol in de rechtspleging en de daarmee corresponderende verantwoordelijkheid. Die geest is minder pregnant, maar nog altijd aanwezig in de huidige gedragsregels. De rol in de rechtsbedeling impliceert een zekere aandacht voor de belangen van de wederpartij, met name voor zover dat bijdraagt aan een goede rechtsbedeling: '[d]at scheidt (...) voor [de advocaat] de plicht om zich in woord en geschrift niet onnodig grievend uit te laten, en rekening te houden met de gerechtvaardigde belangen van wederpartij en derden'. Onder de gerechtvaardigde belangen van de wederpartij kan in de eerste plaats *fair play* worden begrepen, zoals de bepalingen over het benaderen van de rechter en, kort gezegd, het verbod op misleiding.²⁸ Bovendien

zijn er bepalingen die zien op de goede confraternele verstandhouding, al betreffen die uitdrukkelijk niet de eigenlijke wederpartij maar diens advocaat. Meer in de richting van de kwestie waar het hier om gaat, kansloze zaken, is het voorschrift dat de advocaat 'de cliënt van zijn confrère'²⁹ de kans moet geven zich te beraden en eventueel de zaak te regelen.³⁰ Toch staat de klagende wederpartij niet sterk. Uitgangspunt is namelijk, 'dat bij de beoordeling van een klacht over het optreden van een advocaat van de tegenpartij van klager ervan [behoort] te worden uitgegaan, dat die advocaat een grote mate van vrijheid toekomt om de belangen van zijn cliënt te behartigen op de wijze die hem – in overleg met zijn cliënt – passend voorkomt, en dat deze vrijheid niet ten gunste van een tegenpartij mag worden beknot, tenzij daarbij haar belangen nodeloos en op ontoelaatbare wijze worden geschaad'.³¹

Er volgt dan ook pas een veroordeling bij evident onjuist handelen jegens de wederpartij. Dan blijven er nog genoeg gevallen over: mededelingen over schikkingsonderhandelingen, misleiding, beschuldigen van liegen, oneigenlijke dreigementen, zich wenden tot de rechter als vonnis is gevraagd, echtscheiding inschrijven ondanks ingesteld appel, bewust schaden van repu-

tatie wederpartij, hoor- en wederhoor frustreren, tot zekerheid gedeponeerde gelden doorbetalen et cetera.³² Ondanks deze lijst zijn veel klachten van de wederpartij op voorhand kansloos, omdat ze afstuiten op de beleidsvrijheid die een advocaat nu eenmaal toekomt. In dit verband moet ik tot slot nog wijzen op het vrijwel verdwenen fenomeen 'eigen beursje'. Op grond daarvan kon een advocaat immers zelf in de kosten worden veroordeeld van lichtzinnig gevoerde procedures. Kort voor de afschaffing daarvan in 2002 oordeelde de Hoge Raad echter al dat die regeling

Veel klachten van de wederpartij zijn op voorhand kansloos, omdat ze afstuiten op de beleidsvrijheid die een advocaat nu eenmaal toekomt

niet in het belang van de wederpartij was gegeven, waarmee hij 'klachten van die wederpartij over apert onjuiste stellingen of over kansloze incidenten en procedures, buiten het toepassingsbereik van dit artikel gebracht [heeft]'.³³

Dan de civielrechtelijke aansprakelijkheid van de advocaat jegens de wederpartij. Hiervoor heb ik in de 'opmaat' zaken besproken waarin wederpartijen

17 Bijvoorbeeld Geschillencommissie 13 maart 2002, *Advocatenblad* 19, 18 oktober 2002, p. 867; Raad van Discipline Arnhem 4 september 1995, *Advocatenblad* 11, 24 mei 1996, p. 478.
18 Alhoewel het niet is uitgesloten dat de cliënt tegen zijn zin in procedures wordt betrokken, zie bijvoorbeeld Hof van Discipline 16 maart 87, *Advocatenblad* 22, 4 december 1987, p. 542, zonder opdracht failissement wederpartij aanvragen.
19 Bijvoorbeeld HR 7 maart 2003, *NJ* 2003, 302; Hof Amsterdam 8 juni 2000, *NJ* 2002, 520. De advocaat mag echter een kansloos kort geding niet zonder overleg met cliënt

intrekken, Raad van Discipline Amsterdam, 10 oktober 1988, *Advocatenblad* 10, 12 mei 1989, p. 265.
20 Bijvoorbeeld HR 7 maart 2003, *NJ* 2003, 302. De burgerlijke rechter is in principe niet gebonden aan de uitspraak van de tuchtrechter, vaste rechtspraak, toegepast bijvoorbeeld door Hof 's-Gravenhage 11 december 1996, *NJ* 1997, 552.
21 H.W.M.J. Rademaker, Aansprakelijkheid in de advocatuur, *Advocatenblad* 14, 14 september 1979, p. 326. Rademaker wijst erop dat Duitse advocaten dan al, anders dan Nederlandse, verplicht verzekerd zijn tegen

beroepsaansprakelijkheid.
22 Noot onder HR 24 oktober 1997, *NJ* 1998, 257 (Baijings) over beroepsaansprakelijkheid advocaat en vaststelling schade.
23 Zie ook C. Ingelse en L. Mölenberg, 'Het tarief voor te liquideren kosten: richtlijn of standaard?', *Advocatenblad* 20, 30 oktober 1998, p. 1141.
24 D. Visser en A. Tsoutsanis, De volledige proceskostenveroordeling in IE-zaken, *NJB* 2006, p. 1940.
25 Onder meer Hof Arnhem 4 mei 2004, *NJF* 2004/367
26 Vzng. Rechtbank 's-Gravenhage 5 Augustus 2004, *NJ* 2004, 597; zie ook Vzng.

Rechtbank Groningen, 21 juli 2006, *NJF* 2006, 456.
27 Ten tijde van het schrijven van dit stuk verscheen het artikel van F. Bannier, De publieke verantwoordelijkheid van de advocaat, *Advocatenblad* 4, 9 maart 2007, p. 122, waarin deze problematiek ook aan de orde komt.
28 Gedragsregels omtrent onnodig grievend taalgebruik en – kortheidshalve – verbod op misleiding, regel 31 en 30. Onnodig grievend taalgebruik, of 'onnutte of scheldige proposten ofte injurieuze woorden, hetzij tegen partij of yemant anders' werd in de zeventiende eeuw vrij zwaar beboet (Beekhuis, a.w., p. 591).

Een en ander neemt niet weg dat er een soort zorgplicht is voor een onbeschermde wederpartij, al bij W. Schenk, *Twintig jaar Hof van Discipline*, Zwolle, Tjeenk Willink 1975, p. 105.
29 Cf. de aanduiding in de Ereregels 1939.
30 Overigens is dit een regel die in de vigerende gedragsregels terug te vinden is onder het hoofde 'betrekkingen tussen advocaten'.
31 Hof van Discipline 18 november 1991, *Advocatenblad* 20, 4 november 1992, p. 590.
32 Respectievelijk Hof van Discipline 22 augustus 2005, *Advocatenblad* 14, 20 oktober 2006, p. 710 (overleg over mediation is óók schikkingson-

derhandeling); Hof van Discipline 21 september 1992, *Advocatenblad* 8, 16 april 1993, p. 238; Raad van Discipline 's-Hertogenbosch, 6 december 1993, *Advocatenblad* 1, 6 januari 1995, p. 35; bijvoorbeeld Hof van Discipline nummer 4027, 6 september 2004 (online); Raad van Discipline te Leeuwarden, 17 november 1995, *Advocatenblad* 18, 27 september 1996, p. 880.
33 Aldus A-G Bakels, HR 3 december 1999, *NJ* 2000, 289, refererend aan HR 12 december 1997, *NJ* 1998, 347.

elkaar verwijten lichtzinnig of met misbruik van recht te procederen. Een wezenlijk verschil tussen die zaken en de Leeuwardense zaak is dat in de laatstgenoemde zaak de advocaat van de (vroegere) wederpartij werd aangesproken en niet de wederpartij zelf. Dat advocaten worden aangesproken door vroegere wederpartijen gebeurt wel vaker, maar ook de civiele rechter respecteert de grote vrijheid die de advocaat toekomt. Zo bijvoorbeeld in een zaak waarin de advocaat al tuchtrechtelijk was veroordeeld voor 'overtreding' van de Gedragsregel dat de advocaat het maken van onnodige kosten behoort te vermijden, ook voor de tegenpartij. De advocaat werd daarna door de klager-wederpartij aangesproken voor de schade, tevergeefs echter, want in de civiele zaak gaf de doorslag 'dat het als het ware inherent is aan het beroep van advocaat, soms onjuiste standpunten in te nemen en ten behoeve van zijn cliënt te veel te verdienen'. Die lankmoedigheid benadrukt het exceptionele karakter van het kort geding, waarin de president een advocaat verbood om aan een groep beleggers rechtsbijstand te verlenen.³⁴ In de Leeuwardense zaak werd het de advocaat kwalijk genomen dat hij verschillende procedures alleen zou hebben gevoerd om de wederpartij nadeel toe te brengen. Het werd hem niet kwa-

lijk genomen dat hij stellingen innam die tegen de heersende leer ingingen,³⁵ maar dat hij zaken entameerde waarover al ten gronde was beslist. De advocaat beriep zich op de opdracht van zijn cliënt. De rechter pareerde dat door de advocaat erop te wijzen dat hij een eigen verantwoordelijkheid heeft. Dat is op zich niet nieuw. De eigen verantwoordelijkheid van de advocaat als *dominus litis* is een gedragsrechtelijk principe dat vaak is tegengeworpen aan advocaten die verzuimd hadden adequate maatregelen te nemen om de belangen van hun

cliënten te beschermen. Een beroep op de beperkte opdracht baat de advocaat dan niet; hij moet zelfstandig nagaan wat de zaak van zijn cliënt kan dienen.³⁶ Nieuw is wel, dat de advocaat in de Leeuwardense zaak werd veroordeeld omdat hij de wederpartij schaadde door te verzuimen zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen.³⁷ Hoe zeldzaam deze zaak echter ook is, zij is gebaseerd op het oude principe dat de advocaat in civiele zaken rekening moet houden met de gerechtvaardigde belangen van de wederpartij.

34 Pres. Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage 6 juni 1997, *Advocatenblad* 14, 8 augustus 1997, p. 666.
35 Dat mag, HR 3 december 1999, NJ 2000, 289. Ook Hof van Discipline in *Advocatenblad* 7, 15

september 1959, p. 448, bij Schenk, a.w., p. 111. Geen verwijtbaar optreden van advocaat die zijn interpretatie van de wet in drie instanties verworpen ziet worden.
36 Bijvoorbeeld. HR 28 juni 1991, NJ 1992,

420, met verwijzing naar Hof van Discipline 17 september 1984, *Advocatenblad* 11, 31 mei 1985, p. 248; zie bijvoorbeeld ook Rechtbank Zutphen 21 april 2004, NJF 2005, 50 en 51.

37 In lijn met B. T. M. van der Wiel, *De rechtsverhouding tussen procespartijen*, Deventer, Kluwer, 2004, p. 291. Een ander, dus betrekkelijk zeldzaam geval waarin de advocaat zelf aansprakelijk werd gehouden

voor de schade als gevolg van het klakkeloos doorsturen van een fax, is te vinden in Hof Amsterdam (KG) 6 juni 1996, NJ 1998, 653.